

DOI: 10.55666/folklor.1375418

OSMANLI TÜRKÇESİ

Şahin BARANOĞLU*

Öz

Yakın geçmişte ülkemizde ortaöğretimde Osmanlıca dersinin okutulması tartışmaları yaşandı. Dilimizin bir döneminin adı olarak *Osmanlıca* teriminin kullanılışı, 1850'lerde Ahmet Cevdet Paşalarla başlamıştır ki daha önceleri dilimiz için *Türkçe* veya *Türki* denmiştir. Bu çalışmada söz konusu tartışmanın yaşandığı günlerin lehte ve aleyhteki görüşleri karşılaştırılıp tıpkı *Özleştirmecilik* tartışmaları gibi Osmanlıca tartışmalarının da dilimize zarar verdiği görüşü işlenecektir. Bu durum sadece Osmanlı Türkçesine has değil bütünüyle dil ve kültür tarihimizin özelliğidir. Türk adı bin yıldır hepimizi temsil ettiği hâlde *Fatih Kanunnamesi*'nde türk, *köylü* anlamındadır. Divânü Lugâti't-Türk'te ise "Türklerin 'mün' dediğine Oğuz, Kıpçak, Suvarlar 'bün' derler." ifadesi vardır. Batı Türkçesinin eserlerinde bile *Oğuz*'un kelime anlamı *ebleh*'tir. Söz konusu farklılık, zenginlik ve derinlik çok kültürlü çok milletli çok dinli bir yapı olan Osmanlı'da zirveye ulaşmıştır. Araçlar Sami dillerinden, Farslar Hint Avrupa, Türkler Ural Altay ve hepsi Osmanlı'nın içinde! Yani dünya kültürünün neredeyse tamamı var Osmanlı Türkçesinin içinde. Osmanlı'nın harflerinden hatta dilinden önce öğrenmemiz gereken gerçek bu! En ağdalı beyitlerin yüklemli hep Türkçedir. *Hâlbuki* kelimesini oluşturan yapıların dilleri, çok zaman onu anlayamadığımız için üzerinde kavga ettiğimiz Osmanlı Türkçesinin üniversal özelliğinin sembolüdür. Yine bu çalışmada Osmanlı Türkçesinin özellikle yüklem ve kelime grubu teşkilinde görülen bu ifade gücünün asıl kaynağının Türkçe olduğu, anlam örgüsünün Türkçenin kurallarıyla oluştuğu ortaya konulup söz konusu durum, değişik yüzyıllarda eser vermiş şairlerden ve günümüz sanatçılarından örneklerle ortaya konacaktır. Yer yer günümüz Türkçesi gibi konuşan Tonyukuk'tan, *Kutadgu Bilig*'de *yüzüing açık tut* tabirini *muhabatına sıcak davran* anlamında kullanan Yusuf Has Hacib'den ve *isig öz* (hayat), *et öz* (vücut), *öz yaş* (ömür), *tüş et öz* (ebedî vücut), *ulug suv* (deniz), *yir suv* (dünya) gibi yapıları eserlerinde ve gündelik hayatlarında kullanan Uygurlara kadar uzanacak bu kullanım örnekleriyle Osmanlı Türkçesi ve dolayısıyla günümüz Türkçesindeki binlerce yıllık birikim açıklanacaktır. Dil tartışmalarında söz konusu bütünlüğü dağılımı göz ardı etmemeliyiz; zira biz Osmanlı, Türk, Türkmen, Tatar gibi kelimeler üzerinde bir türlü anlaşamamak da Doğu'da ve Batı'da Türk ve Müslüman için aynı kelimeler kullanılmakta: *Hui hui*, *Crescent*.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Osmanlıca, dil, kültür, tarih.

OTTOMAN TURKISH

Abstract

Recently there have been discussions in our country about Ottoman language education. Usage of "Ottoman" phrase for our language started in 1850's by Ahmet Cevdet Paşa though in the earlier times Turkish or Turki phrases were used for our language. In this study, favorable and non-favorable ideas of the days when the mentioned discussion was made, will be compared and dwelt on the opinion that Ottoman language discussions just like purism discussions harm our language. This situation is not only related with Ottoman Turkish but it is a feature of our language and culture history. Although the name "Turk" represents all of us for a thousand year it means peasant in *Fatih Kanunnamesi*. However, there is an expression in *Divânü Lugâti't-Türk* that says "what Oğuz, Kipçak and Suvars call "bun" is called mün by Turks. Even in the pieces of arts of Western Turkish, the meaning of Oğuz is *ebleh*. Mentioned differentiation such as richness and depthreached to the topped in Ottoman which consist in multiple cultures, communities and religions. Arabic was originated from Semitic languages, Persian was originated from Indian-European languages and Turkish was originated from Ural-Altay languages and all of them were combined in Ottoman! Namely, Ottoman Turkish contains almost all of the world's culture. This is the reality which we should learn before learning the letters

* * Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, sbaranoglu@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5653-6766.

and even the language of Ottoman Turkish. The verbs of most pompous couplets are in Turkish. The languages of the structures forming the Word “*hâlbuki* (as a matter of fact)” is the symbol of Ottoman Turkish's universal feature about which we fight mostly as we don't understand it. However, it will be revealed in this study by giving examples from today's artists and poets who left works in different centuries that the real source of this expression which is seen especially in the predicate and word formation in Ottoman Turkish, is Turkish, and that its meaning structure emerged from the rules of Turkish. We will explain this thousand years of experience in Ottoman and today's Turkish extending from Tonyukuk speaking modern Turkish, Yusuf Has Hacı who uses the expression of *yüzüñg açık tut* in the meaning of *muhatabına sıcak davran* in Kutadgu Bilig, to Uyghurs using the structures such as *isig öz* (hayat), *et öz* (vücut), *öz yaş* (ömür), *tüş et öz* (ebedî vücut), *ulug suv* (deniz), *yir suv* (dünya) in their works and daily life. We should not ignore the integral events in language discussions. Even though we cannot agree on words such as Ottoman, Turkish, Turkmen, Tatar, the same words are used for Turks and Muslims in the East and West: *Hui hui*, *Crescent*.

Keywords: Turkish, Ottoman language, language, culture, history.

Giriş

Dilciliğin bilim hâline gelişinin Batı'da MÖ V. yüzyıldaki Sofistlere Doğu'da da Hz. Ebubekir zamanına rastladığı bilinir. Daha önce de dil ve edebiyat vardı ama bilim değil sanattı. *Osmanlı lisanı* gibi tabirler de eskiden beri vardı ama terim olarak *Osmanlıca*'nın kullanılışı 1850'lerde Ahmet Cevdet Paşalarla başlar. Daha önce Türk dili için, *Türkçe* veya *Türkî* adları kullanılmıştır. Edebiyat terimini de *literature* anlamında ilk kullanan Sünbülzade Vehbî (1718-1809)'dir. *Fenn-i edeb* idi bu bilimin de adı. Türk kelimesinin millet olarak hepimizi temsil etmesi de yaklaşık bin yıldan beri ama Fatih Kanunnamesi'nde (3. fasıl. 1. madde) dahi *türk* kelimesi köylü anlamındadır¹. DLT'de ise “*Türkler ‘Men bardum.’, Suvarlar, Kıpçaklar, Oğuzlar ‘Ben bardum.’ derler. Türkler çorbaya ‘mün’ bunlar ‘bün’ derler.*” (Atalay 1986: 31) ifadesi vardır.

Bir terim olarak bütün bu yaşananlardan soyutlanamayacak olan Osmanlıca da Türkçenin bir döneminin adıdır². Dilcilik tarihimizin her döneminde moda konular olmuştur: XX. asrın başlarında öne çıkan *Özleştirmecilik* gibi 90'lı yıllarda bazı belediyelerin öncülük ettiği Türkçecilik gayretleri oldu ve 2000'lerle birlikte MEB tarafından liseler için önerilen Osmanlı Türkçesi tartışmaları yaşandı. 5 Haziran 2008 tarihli *TBMM Araştırma Komisyonu Raporu* vs. Bu modalar öyle çabuk geçiyor ki o yıllarda yazılmış *Türkçe Off* (1997), *Bye Bye Türkçe* (2000) gibi kitaplar yerine bugün, televizyon dizileri revaçta.

Dilin ferdi ve sosyal yönü, ifade kapasitesi bakımından farksızdır; yani milleti temsil etmek bakımından her insan, minyatür bir millettir. XVI. asırda Türkçenin, XIX. asırda Fransızcanın ve bugün de İngilizcenin itibarı malum. Toplumların zenginliklerine göre dil kapasitelerindeki değişim bireysel kullanım için de geçerlidir ki Volkan Coşkun, kişilerin suçla karışma oranlarıyla ifade kapasiteleri arasındaki ters orantıyı tespit etti (Coşkun: 2012).

Bu durumun yani ifadede azalmanın, çoğalmanın veya farklılaşmanın sebepleri var: Bir yere girerken “*Selamünaleyküm*” veya “*Merhaba*” demek, bir yerden ayrılırken “*Allah’a ismarladık!*” yahut “*Kendine iyi bak!*” demek kadar derin yapı yüklüdür! Yabancılar bizim için “*Her Türk tek başına bir cemiyettir.*” derken hitaplarımızla, selamlarımızla bile bölündük. Birol Güven'in yazdığı *Çocuklar Duymasın* gibi toplumun tamamına hitap iddiasındaki bir dizide eve gelenlerin giriş hitabı selam değil “*Ben geldim!*” idi. Toplumdaki dağılmanın en net göstergesi dildir. Anlaşma vasıtamız olan dil üzerine yaşadığımız anlaşmazlıklar, sosyal durumumuzun göstergesidir. Zaten sınırlandırılmış olan kelime kapasitesi bir de etiketleyici olursa iletişim bozuluyor ve önce birbirimizden sonra da kendi kendimizden uzaklaşıyoruz. Kabil-i hitap oluşumuzu, ruhumuzu unutuyoruz. O an özentî başlıyor ve dilcilikte *bilgi alıntısı* ile birlikte *özentî alıntısı* diye ayrı tür oluşuyor (Karaağaç, 2009: 137-146).

Puşkin'in cenaze törenindeki Dostoyevski'nin “*Bugün bir Rus için en gurur verici şey, ne kadar az Rus'a benzediğidir.*” sözü, bu ruh hâlinin ifadesidir. Zaman zaman “*Dönüyor muyuz!*” endişeli tartışmasını yaşadığımız Osmanlı Türkçesinden ayrılış hikâyemiz, böyle bir psikolojinin sonucuydu³. Hâlbuki Osmanlı, Türkçe ve Türk halk kültürüyle Osmanlı olmuştu⁴. Fatih döneminde açılıp kapısında “*Burada hiçbir balık uçmaya hiçbir kuş yüzmeye zorlanmaz!*” yazılan Enderun mekteplerinde derslerin Türkçe okutulmaya başlanmasından Kanuni'nin, dedesi gibi kanun yapmak yerine örfî hukuku kayda geçirip uygulamakla işe başlamasına kadar bu böyledir. Bu durum bilindiği hâlde hâlâ günümüz dizilerindeki harem hikâyelerinde veya romanlarda yer alan Osmanlı düşmanlığı⁵, zaman zaman Arapça Farsça kelimeleri dilimizden atmakla yaşanmağa çalışıldı. Daha XIX. asır dilciliğimizde Arap'ın kelimesinin anadilindeki ses değeriyle telaffuz edilmediği eleştirileriyle kitaplar, risaleler yazılırken⁶ XX. yüzyıl hepsini atalım nidalarıyla doldu. Atılanlar atıldı, yeni hayatın getirdikleriyle anadili torbasında kalmış olan asıl sermaye birleşerek günümüz Türkiye Türkçesini meydana getirdi. Her ne kadar Türkçe bir sonsuzluk duygusu barındırsa da (Lewis, 1984: 420) dil üzerinde anlaştığımız gün, sosyal düzenimizin kendiliğinden oluşacağı endişesinden olsa gerek tartışmalar hiç bitmiyor!

Bütün bu tartışmalarda amaç, dilin selâmeti olsa mesele yok! Nitekim çok eskiden Atıla İlhan'ın Osmanlıca yetmez, Arapça da okutulmalı okullarımızda diye yazdığı malum. Osmanlıca zorunlu Arapça Farsça da seçmeli olsun diyen Hilmi Yavuz ise şunları yazmıştı:

Bakınız 1976 yılında, o yıllarda haftada bir köşe yazılarımın yayımlandığı Politika gazetesinde - gazeteyi, rahmetli İsmail Cem yönetiyordu-, “Liselerde Osmanlıca Eğitimi” başlıklı bir yazım çıktı (16 Nisan 1976). Bu yazıda, özet olarak, geçmiş bir kültür birikimi olarak kavrayabilmek için Osmanlıca'nın lise müfredat programına alınmasını öneriyor ve “Çağdaş bilimleri kavrayabilmek için Batı dillerini öğrenmek ne ölçüde gerekli ise, geçmiş kültürümüzü kavramak için sadece Osmanlıca bile yetmez; Arapça ve Farsça da öğretilmelidir diyordum.” der ve 1968'den, yani 46 yıldan beri savunduğu bu fikirleri inkâr edemeyeceğini vurgular 14. 12. 2014 tarihli köşe yazısında. Derdi Türkçe olanların üslubu kendini belli ediyor ki Çanakkale ve nice cepheden şahadetle yükselen nesil, Hilmi Yavuz'un tarif ettiği nesildi.

O yıllarda Osmanlı Türkçesi dersleri konusu o kadar siyasilenmişti ki TBMM'de bu dönem diline hâkim siyasilere konuyla ilgili hiç yorum yapmayışları, basında konu edilmişti. Konuyu bilmeyen bir siyasi ise rakiplerini eleştirirken “Türkçenin gerçekte Osmanlıca olduğunu bilmiyorlar.” diyebilirdi. Asıl gerçek tam tersidir: Osmanlıca Türkçedir, Türkçenin bir dönemidir⁷. Tartışma buralara gelince konuya vâkıf olanlar konuşup arkadaşını mı tekzip edecek! Böylece bilenler sustu. Sadece Bakan Nabi Avcı o tartışmalı günlerde “Seçmeli olsun, zorunlu olursa okutacak hocamız mı var! Zaten Sosyal Bilimler Liseleri gibi olması gereken okullarda zorunlu” diyerek Hilmi Yavuz'un “evet”i kadar değerli, gerekçesi anlaşılır bir “hayır” demişti.

Cemil Meriç'in kalben mümin aklen kâfir bulduğu Türk aydını, anadili üzerinde evet hayır münakaşalarıyla meşgul olup Türkiye'nin ziyarete açılan arşivleriyle ilgilenmezken oraların ilk ve en kalabalık ziyaretçilerinin İsraili, Amerikalı ve İngiliz bilim adamları olduğunu biliyoruz. Biz kelime hatta harflere dair kavgaya talibiz, onlar muhtevaya... Yeni senaryolar için⁸.

Hâlbuki o günkü üretimleriyle hatta çok zaman sadece duruşlarıyla bugünün sanat ve bilimine zemin oluşturan, Arapların bilmediği kelimeleri Arapça kurallarla türetilip kullanan, Avrupalının “dev yapılmış Asyalılar” diye bahsettiği dedelerimiz, mensubiyetlerinden geçinen değil mensubiyetlerini yücelten nesillerdi. Mensubiyetlerine nakşettikleri meziyetlerini “ben”inmeden, insanlık kültürünün bir imece ürünü olduğunun şuuruyla yaşadılar... Osmanlı Türkçesini var eden bu hasleti unutmamanın acısı, Atatürk neslindeki umudun mayasıdır ki Ziya Gökalp bu durumu şöyle değerlendirir: “Kelimelerin lügat manaları içtimai fikirlerimizden ibarettir. Yeni lisan kelimelere ve bunların da en ziyade lügat manalarına kıymet vermekle içtimai ruhumuzun tecellisine hizmet etmiştir. Lafızlar tabir cihetiyle, istilahlar mana itibarıyla ferdi mahiyeti haiz oldukları için ‘içtimai vicdan’ın keyfiyetlerini irae edemezler. Şimdiye kadar edebî eserlerimizde millî bir samimiyet görülememesi lâfız ve istilahların çok kullanılmasındandır. Bunun için edebiyatımız içtimai fikirler ve millî hisler yerine yabancı mefhumları tasvir ve irae ile uğraşmış. Ne ruhu ne de lisanı bizim olmayan ecnebi bir memur gibi -onun bizden bizim ondan haberimiz olmaksızın- içimizde yaşamıştır! Fakat hür ve büyük müstakbel edebiyatımız, bunun büsbütün aksi olacaktır ... Yeni lisan içtimai vicdanımızın hakiki bir aynası olacaktır.” (Parlatır - Çetin, 1999: 228-229)

Gökalp'e göre yeni lisan terimlerle, teorilerle kaybedilmiş görünen öz değerlerimizin lafızdan manaya geçmek suretiyle yeniden kazanma hareketidir. Çocuk ve baba balığa gider. Yakalanan ilk balığı baba oğluna bir çakıyla birlikte verir. Mangal közlü ve ikisi de açıtır. Çocuk uzun uzun balığa bakıp onu geldiği suya atarak “Baba! Ben doydum...” der. Yıllar önce bir yabancı filmde izlediğim bu sahneyi köyümde (Salavatlı-Aydın) dinledim ki Gökalp'in bahsettiği gerçek tam da budur: Baba tuttuğu balığı emanet eder oğluna, balık ağlayınca atar balığı suya çocuk ve babası kızarak onu evden kovar. Cami avlusuna vardığında, bir adamın birlikte dilencilik yapma teklifiyle karşılaşır çaresiz evet der. Bir ülkeye giderler ki padişahın kızını alan her damat ölmektedir. Alalım mı sana bu kızı der çocuğa; ben çocuğum hem neyle alacağım deyince ben varım arkada der ve gerdek gecesinde gelinle damat uyuyunca gelinin ağzından çıkan yılanı öldürür meçhul adam. Onları uyandırıp mutluluklar diler ve giderken şöyle der delikanlıya

Ben senin suya saldıgın balığım!

İşte Osmanlıca meselesi harf vs. değil bu duruma dair farkındalıktır; Nevruz'u unuttuğu söylenen Hıdırellez'deki *hıdır* kelimesinin sözlük anlamıyla (yeşil) baharı temsil edışıdır. Sümer, Mısır, Fenike, Yunan, İslam, Endülüs ve Aydınlanma zincirindeki halkaları görmektir. Muhsin Kızılkaya, *Babalar ve Oğullar* başlıklı yazısında (14.02.2016, *Habertürk*) Müslüman Kürtlerle kardeşçe yaşayan Nasturilere atfedilen çocukluğunda çok dinlediği bir hikâyeyi İstanbul'da ünlü Japon yönetmen İmamura'nın

Narayama Türküsü adlı filmde seyrettiğini anlatır. Terim bile bazen toplumdaki duru bilgiyi bozuyor, çünkü ithal. Bugün mütercimlerin bir türlü çeviremedikleri *demiurgus*'a *sâni-i kâinat* diyerek, terim olarak adı *südûr* olan ve yine mütercimlerin *olma*, *fişkıрма* diye ifadeye çalıştıkları hâle, *derûnum şereri* (Baki) gibi sehl-i mümteni örnekleri sunan bir deryadır eski dilimiz. Nazım Hikmet'e ondan uzaklaşanlar için *uydurmacı*⁹ dedirtecek kadar önemli ve hiçbir dönemi yadsınamayacak kadar büyük bir değerdir Türkçe. Osmanlı Türkçesi de üç kadim kültürün birikimiyle duygularımızın dilin kalıplarına hapsedilmesinin yani söz varlık eşitsizliğinin egaleye en yakın olduğu bir zirvedir. Bunu bazen öz kelimelerindeki Altayistik ölçüsü olan ses uyumunu bile bozarak (akçe, elma, anne vs.) bazen verici dilde yer almayan *ta'annüd* (inatlaşma) gibi kelimeleri kullanarak hatta bazen de Arap'ın kelimesini anlamca da değiştirerek yapmış dedelerimiz: Misafirin *yolcu* (konuk), ukalanın *akıl sahipleri* (densiz), ayyaşın da *ehlikeyif* (içki düşkün) anlamında kullanışı gibi... Hele *eyyamcı*! Arapçadaki *utanma*, *hayalî olma* anlamlı *ihtişam* kelimesi de *görkem* anlamına gelmiş Türkçede. *Derin yapı* (deep structure) adlı terim sadece *kullanım* (performance) için değil *edinim* (compedence) için de düşünülmeli. Bütün bunları bazen terkiple (buhran-ı mali) bazen de hibrit yapılarla (cihanşümül) gerçekleştirmişler ki insanın bu tür adlandırmalar için sözlüksel *bikr-i mana* (novel sense) diyeyi geliyor. Adeta tek kelimelik cümle bunlar ve yüzyılların birikimiyle oluyor.

20. yüzyıldaki Mustafa Kemal'in "*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.*" tembihini, Farabi'nin "*Erdemlerin en büyüğü bilimdir.*" sözünde buluruz. *Gençliğe Hitabe*'nin *Orhun Abideleri*'yle benzerliği veya *Kutadgu Bilig*'in ilk beytinin *Besmele*'nin şerhi oluşu, bilimsel çalışmalara konu oldu. Hilmi Yavuz'un, Atila İlhan'ın Nevai'den beslenen Fuzulî'lerden yadigar olduğunu bilsek de içselleştiremedik¹⁰ ama Türk dünyasında söz konusu farkındalığın olduğunu, kongrelerde Anadolu'daki Nevai nazirelerini yahut Fikret'in şiirlerini ezbere okuyan aksakallardan biliyoruz.

Gaspıralı İsmail Bey dilde, fikirde, işte birlik prensibiyle her Türk'ün ilköğrenimde kendi lehçesiyle, ortaöğrenimde Türkiye Türkçesi ve yükseköğrenimde ise Türk ve Tatar dilinde tahsil görmesini istediği hâlde biz kâh Özleştirmecilik kâh Osmanlıca tartışmalarıyla selamlaşmamızı bile farklılaştırarak dilimizi, farklılık sembolü hâline getirdik. Azerbaycanlı sanatçı Azerin ise Okan Bayülgen'in bir programında¹¹ "*Lehçe adlarımız dil adı değil coğrafyalarımızın adıdır! Azerice demeyin, Türkçe deyin; hepimizin dili Türkçedir. Kaşgarlı Mahmut Efendi de öyle diyor.*" diyerek bizim bu çalışmada Osmanlı Türkçesi için söylediklerimizin tüm Türk dünyası için geçerli olduğunu iddia eder ve söz konusu programda yer alan Emine Yılmaz gibi hocaların da sanatçıya itirazı olmaz.

Azerin böyle şiir gibi konuşsa, Nihal Atsız tarihte onlarca Türk devleti değil tek devlet vardır ve değişen sadece hanedanlardır dese de biz sadece Osmanlı'yı değil Cumhuriyet'i bile numaralandırıp tartışmaya açtık. Hâlbuki onun tartışmasız elastikiyeti, ebedmüddetliğinin teminatıdır¹². Bu ters bakışın sonucudur ki İngilizler *crescent* kelimesiyle hem *İslam*'ı hem *Türk*'ü kast ederken biz Osmanlı Türkçesi deyince Nedim'i, Fuzulî'yi anlıyoruz Karacaoğlan'ı değil... Belki bu yüzden bugün Amerika ve Avrupa'ya birçok millet tek devlet, Türk'e gelince bir millet pek çok devlet sonucu doğdu.

Şimdi şiir örnekleriyle neden Batı'nın İslam'la Türk'e aynı adı verdiğini ve neden onu öğrenmenin harflerini öğrenmek demek olmadığını açıklayalım:

Yok bu şehir içre senin vasf ettiğin dilber Nedim	
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana	Nedim
Sen hâl-i dilin söylemesen n'ola Fuzulî	
İl fehm kılur çâk-i girîbânın görgeç	Fuzulî
Tüketti sanma hezârân hikâyet-i aşkı	
O kıssadan dahi söylenmedik neler kaldı	Keçecizade İzzet Molla

Düşünce tarihi Jean-Paul Sartre'dan Yunus'a hatta Eflatun'un *Devlet*'indeki şair itibarsızlığından günümüzün popüler *Dil Hapishanesi* yaklaşımına kadar O. Veli'yi *Anlatamıyorum* feryadında haklı kılacak örneklerle doludur. Şairlerin hiçbiri aczin itirafında Fuzuli kadar net değil, Nedim kadar söz varlık farklılığını vurgulayamıyor ve İzzet Molla kadar söz evinin yıkık duvarını gösteremiyor.

Günümüzde hitabetin dinleyen üzerindeki kâl-hâl denen söz dili vücut dili etki oranları da şairleri haklı kılıyor. Hz. Musa'nın dua üslubuyla ilgili olarak azarladığı çoban için Tanrı tarafından uyarıldığı cümle de bu anlamda ilginçtir: *Biz onun saf imanından razıydık! Biz kelimelere değil niyete bakarız. Kelamlara bakacak olsak yeryüzünde insan kalmazdı!*

Yunus'un "*Sevdiğimi demez isem / Sevmek derdi beni boğar*" demesine rağmen Yavuz Bülent Bakiler'e *Sultanımsın susunca, / Konuşunca kölemsin* dedirten gerçek de bu olmalı.

Miraçnamelerimizin Dante'ye *İlahi Komedi*'sinde rehberlik edişi gibi *Görelilik Teorisi*'ni hiçbir felsefe kitabı **Sabit**'in şu mısraları kadar net veremez:

Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkit ne bilir
Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç saat

Fuat Paşa'nın babası olan İzzet Molla'nın bu beyti ise, üniversiter muhtariyet makalesi gibi.

Meşhurdur ki fisk ile olmaz cihan harâb
Eyler onu müdâhene-i âlimân harâb

Freud'ün *iç ben*, *dış ben* şeklindeki benlik tasnifinin 700 yıl önce *Beni bende demen bende değilim / Bir ben vardır bende benden içeri* şeklinde Yunus'ça yapılışı gibi "*Ene, ego, süper ego*" gibi terimlerle ifade edilen ve Dede Korkut başta olmak üzere dil yadigârlarımızda menlik eyle- şeklinde yer alan insanî hâl, **Niyazi-i Mısri**'de (1618-1693) reçetesiyle birlikte şöyledir:

*Ben sanırdım âlem içre bana hiç yâr kalmadı
Ben beni terk eyledim bildim ki ağyâr kalmadı.*

Her kelimedede hatta ekte bir dünya görüşü, bir derin yapı saklıdır. "Sayın Müdürüm geldiler." cümlesinde -İEr eki saygı belirtir; "Ahmet bile başardı!" cümlesinde ise bile edatı aşağılamanın adresidir. Bu iş için de Türkçe mümbittir çünkü kelimelerin anlam alanları sınırsızdır. Yoksul ile yoksun sıfatları arasındaki fark, ciltlere sığmaz. Neşet Ertaş'ın mektepten gelen kıza Sana âşık oldum / Seni benim sandım deyişindeki -İm ekinin ilgi eki mi yoksa bildirme eki mi olduğunu kimse bilemez; çünkü her ikisidir de! *Mehtap* adlı bayana ahir ömründe bir gazeteci *Hiçbir erkeğin elini tutup mehtabı seyrettin mi?* diye soruyor *mehtabı* ve *Mehtab'ı* anlamlarına muhtemel olarak!

Bu durum sadece Osmanlı Türkçesine has değil bütünüyle dil ve kültür tarihimizin özelliğidir. Osmanlı'da zirveye ulaşmasının sebebi şudur: Osmanlı'da Türk, Fars, Arap yoktu ve belgelerin millet hanesine İslam yazılırdı. Bu bir siyasi taktik değil genetik reflektir ve Batı dillerinde belki bu yüzden İslam'la Türk aynı kelimeyle adlandırıldı. Türk hakanlarında özel mülkiyet yoktur. Timur'un Ankara Savaşı'nda bizzat kullandığı kılıcını Kurtuluş Savaşı'nda moral destek için Buhara'dan TBMM'ye gönderirler, Meclis onu Mustafa Kemal'e verir ve o da İzmir'e ilk giren subaya. Sahiplenmediği için her şeyin sahibi olmanın dildeki bu tür göstergeleri ilginçtir: ETÜ'de *mün* kelimesinin *çorba* anlamı yanında *kusur* ve *sermaye* anlamlarına da gelmesi, bir dünya görüşüdür. Bir başka *servet*, *ipekli* anlamlı ETÜ *agı*'nın bugün özellikle ağızlardaki *zehir* anlamlı *avı* ile veya İstanbul Türkçesindeki *agı* ile benzerliği tesadüf bile olsa ilginçtir.

İşte Osmanlı bu gözü toklukla çok kültürlü çok milletli çok dinli bir toplum olmuş. Sami, Hint Avrupa ve Ural Altay hepsi Osmanlı'nın içinde! Ne kaldı geriye Çin vs. Son 2000 yılımızın ilk bini Çinlilerle birlikte geçti. Yani dünya kültürünün tamamı var Osmanlı Türkçesinin içinde. Hâlâ İngilizcenin dünyanın her yerinde öğrenilmiş dil olarak kullanılmasından anlamlıdır Türkçenin bütün coğrafyalarda anadili olarak kullanılması. İşte Osmanlı'nın harflerinden, terkiplerinden önce içimize sindirmemiz gereken gerçek bu: Türkçe hepimizin toplamından daha büyük! *Çok satan kitap* ifadesini dil yanlışı sayıyoruz, -An ekinin ETÜ'de (-gAn) eklendiği fiili edilgen yaptığını ve bundan dolayı 1970'lerden beri *aspect* meselesinin

anlaşamadığını bilmeden! Şahıs zamirleri *sen* ve *siz*'i Bozdoğan'ın Kılavuzlar, Güvenir, Körteke, Örencik köylerinde *hen* ve *hiz* şeklinde görünce şaşırıyoruz; onun söz konusu zamirlerin Yakutçası olduğunu bilmeden (Yapıcı, 2022: 106).

Muharrem Ergin'in dilin vasıtalığı atın vasıtalığı gibidir sözünü düstur edinmeli, zorlayıcılıktan kaçınmalıyız. Liselerde Osmanlı Türkçesi olmalı ama seçmeli olmalı ve sadece Arap harflerine değil kullandığımız diğer harflere özellikle Göktürk harflerine karşı da duyarlı olmalıyız. Şimdilik bir hayal de olsa bu konuda yazılıp çizilenlere bakarken bir gün dersin adı *Türk Alfabeleri* olarak değişebilir umudunu gördüm alan erbabında. Seçeni az olur ama yeter. Batı'nın bazı liselerindeki Latince gibi bizde de zorunlu olarak okutulacak okul sayısı zamanla artırılabilir veya sadece okuma anlam seviyesindeki Osmanlıca zorunlu olurken ileri seviyeli olanı seçmeli olabilir.

Son yıllarda ise Öztürkçecilik veya Osmanlı Türkçesi tartışmaları sanki geri plana düştü ki konuşurken kelimelerimize değil de düşüncemize yani birbirimize yoğunlaşacağımız günler yakın gibi. Halil Cibran "*Allah'ı sağda solda aramayın, onu çocuklarınızla oynarken görürsünüz.*" der (Cibran, 2015: 43). Cumhuriyet'e dair ebedmüddetlik iddiasının tahakkuku da dil tartışmalarıyla değil kelimelerimizi kullanırken onları fark etmediğimiz yaratıcı iklime tekrar dönmekle mümkündür. Hatta o zaman konuşmaya gerek de kalmayacağını yine Halil Cibran 33. sayfada "*Düşüncelerinizle barışık olmadığınız zaman konuşursunuz.*" diye vurgular. O iklime aşinalık günlerimiz de malumdur¹³.

Yeter ki bu iş siyasete alet edilmeyip varlığımız demek olan dilimiz, yaşama sevincimiz ve sonsuzluk duygumuzun mayası olmaya devam etsin. Atatürk, 29 Ekim 1923'te TBMM'de "*Milletin teveccühünü daima dayanak noktası telakki ederek hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.*" diyordu. O böyle düşünürken televizyondaki tartışmacıların gündelik tavırları *taktik* ve *strateji* kavramlarını çok güzel açıklıyor! Üzerinde tartışılan Osmanlı Türkçesi ise ifade gücüyle kâbil-i hitaplığımızı yüzümüze vurmakla kalmıyor Tonyukuk'tan kalma "*Öz içi taşın tutmuş teg biz!*" (Tonyukuk: I. taş, güney cephesi, 6. satır) şeklindeki azarı hatırlatıyor. Dilimiz, ayrılmanın ve ayrışmanın sebebi olmamalı. Ruhi'nin

Künc-i mihnetde rakibâ bizi تنها sanma

Yâr ger sende yatarsa elemi bizde yatur

seslenişini tarihte hep yaşadık ama her defasında Türkçe daha güçlendi. Çünkü Türkçe yazmaktan kaçınanlara, utananlara nispet fiilimsi ve çekim sistemi hep sağlam kaldı.

Koca Ragıp Paşa *Eğer maksat eserse mısra-i berceste kafidir* der. Biz de Dekart ile bir gün bir sahnede sohbetini hayal ettiğimiz Nef'i'nin böyle durumlar için söylediği bir mısra ile ifade edelim Nevai'ye on sekiz bin âlemden daha yüce görünen dilimize dair bu sonsuzluk duygusunu:

Mest kendi güler altındaki rahş oynardı

Çünkü o Türkçedeki söz konusu ihtişamın farkında olduğu için kelime kelime, ek ek kilim gibi dokudu eserini. Dilin kapısını aralayabilenler için bugün de öyle değil mi? Yukarıda bahsettiğimiz *yoksul* ve *yoksun* arasındaki yakıcı fark misali hayata bakışa dair incelikleri her gün yaşıyoruz: Özkan Uğur'un cenaze töreninde Mazhar Alanson'u konuşmaya davet ettiler, hazırlıksızdı; öylesine şeyler söylerken "*Özkanım, çok sevildiğini için için sen de biliyordun ama bu kadar sevildiğini eminim sen de bilmiyordun.*" derkenki **için için** zarfi, başarıyla kibirlenmemenin, alçak gönüllüğün ifade edilişi bakımından, sanat değerindedir. Şiirdir. Sesi titreyerek söylediği bu *için için* zarfi, daha çok yas tutmak için kullanılır ki 19. asırda ortaya çıkan *manzum hikâye* (Balıkçılar vs.) terimi gibi *mensur şiir* terimini haklı kılıyor bu tasarruf.

Söz konusu *için için* zarfi, o cümlelerin hatta konuşmanın tamamından daha etkileyici, tıpkı "*Sizin hiç babanız öldü mü!*" derkenki *hiç* zarfi gibi. Konuşma diliyle sanat dilini ayıran nükte, işte bu zarflar, sıfatlar, edatlar ve fark edilmesi dikkat isteyen gramer incelikleridir: Mazhar Alanson'un " *için için*"inin morfolojisi ile çekim edatımız " *için*"inkinin farklı olduğunu da unutmayalım. Edattaki -i- iyelik, zarftaki ise yardımcı ses.

Bir annenin dini yaşayışındaki sadeliği ifade için Sait Faik, Semaver'de "*içindeki Cenabıhak'la baraber*" ifadesini kullanır. Bu da eskilerin tabiriyle bîkr-i manadır.

Hem cenazedeki kendi ruh hâlini hem de Özkan Uğur'daki tevazuyu *için için* ile anlatan Mazhar Alanson'un sağladığı titreşimi, Osmanlı Türkçesi ihtiva ettiği sözlük ve gramer imkânlarıyla yaptı asırlarca ve yapıyor hâlâ; İstiklal Marşı'ndaki "Korkma!" gibi... TBMM'yi alkıştan yıkan bu tercih, tek kelimeyle bir medeniyeti özetlemektir. Osmanlıca tartışmalarımız, aslında algımızdaki zaafın dışavurumudur. Hâlbuki anlayabilsek, kavrayabilsek mesele olmayacak.

Peygamberimizin *beşer* demekten kaçındığı gibi Osmanlı zürefası darda kalmadıkça *estağfurullah* demezdi. Her birinde bir incelik vardı bu tercihlerin ki *garip* kelimesi Arapça gurbetten sıfattır yani *çok çok gurbette olan* anlamında ve Faruk Nafiz, *Han Duvarları*'nı yazarken *garip* kelimesini acaba kaç anlamda kullandı!

Ey garip çizgilerle dolu han duvarları
Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları

Yahya Kemal'ın *serin servi* derken yedi yıl düşünmesi kadar önemli zira çizginin sıfatı olan *garip*, hem yoksul hem yoksun hem gurbet her şeyi anlatıyor.

"*Kenarın dilberi nazik olur da nazenin olmaz*" diyen bir Osmanlıdaki üslup zarafeti günümüzde arkadaşına "*Klasik adamsın vesselam ama klas değilsin!*" diye takılında da vardır.

Şeyh Galip bu ustalığı

Tedbîrini terk eyle takdir Hüdâ'**nındır**
Sen yoksun, o benlikler hep vehm ü gümân**ındır**

şeklinde kelimeyle değil ekle yaparak muhayyileyi darmadağın eder. *Gümânındır* derkenki *-ın*, hem iyeliktir hem ilgi hâli. Her sentaksın kendi anlamını üreteceği iddiasının sahiplerinin de "*Bugünün söz dizimi, yarının biçim bilgisidir.*" diyen Talmy Givon'un da gönlünü hoş eden şair, adeta *Varoluşçuluk* ve *Nihilizm* gibi yaklaşım sahiplerinin de başlarını döndürüyor. Tıpkı Ferdinand de Saussure sonrası zuhur etti denilen stilistik yahut semantikçi gibi terimlerin Nef'i'de *beyân* yahut *erbâb-ı ma'ânî* şeklinde var oluşu gibi.

Türkçede *yok* ve *çok* kelimelerinin aynı kelime olduğunu yani kelime başında *y-* ve *ç-* seslerinin aynı kelimedenden farklı anlam üreten sesbirimler olduğunu elbette Şeyh Galip bilmiyordu. Çünkü W. Schott 1841 tarihli *Çuvaş Dili* adlı doktora tezini tamamlayıp Rotasizm Lambdasizm gibi denlikleri ortaya koymamıştı henüz; ama Şeyh Galip (1757-1799) farkında:

Andadır râz-ı 'adem sırr-ı vücûd
Hiçdir yokdur bekâdır adı 'aşk¹⁴

Birkaç asır arayla bu görüşlerin ifadesi "*tersine anakronizm*" sanki! Türkçede asırlar önce zıt kavramların aynı kelimelerle adlandırılmış olmaları da ilginç: *yok-çok*, *kök-gök* vs.

Özetle Türk dili ifadede mükemmeliyet için muhteşem bir zaman derinliği ve sınırsız bir coğrafya genişliğine sahiptir. Elbette Osmanlı Türkçesi derslerinde bu derinliklere inilmez, basit metinler okutulur; ama kapı aralanır da inilmek istenirse özge kapılar açılır girenlere:

Kırk iki yaşında dünyaya elveda diyen Galip Dede'nin ardından Sürûrî'nin

Hüzn ile yazdı Sürûrî târih
"Geçdi Galib Dede cândan yâhû"

diye tarih düşürürken söylediği

Çarh-ı kec-rev galata düştü yine

mısrasının Galata Mevlevihanesi'ni çağrıştırması, edebî terim tanımclarını zora düşürecek tasarruflardandır. Göstergibilim adı altında Batı'da şekillendirilip de yeni yeni ithal ettiğimiz terimlerin üç dört asır önceki metinlerde karşımıza daha sade, daha anlaşılır kelimelerle çıkması olağandır ve terim sözlüklerimizde her terimin Batı dillerindeki, Osmanlı Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki karşılıklarının birlikte verilmesi bu bakımdan önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti birçok imparatorluğun varisidir ve bu imparatorlukları oluşturan mütemmim cüzlerin izlerini taşımaktadır. Bu durum, hem bir birikim hem de karışıklık sebebi olabilir. Anadolu’da “*Ameller niyetlere göredir.*” hadisiyle örtüşen bir halk deyişi vardır: *Eğer bir konuda anlayamıyorsanız, niyetlerinizi gözden geçirin* der ihtiyarlar. İhtiyar elden gitmeden yakın geçmişte yaşadığımız Osmanlıca tartışmalarını bir kenara bırakıp Necip Fazıl gibi, Nazım Hikmet gibi, *konu dışında sahte* anlamı da olan *mevzu* kelimesini *kader* anlamında kullanan Orhan Veli (*Bir Roman Kahramanı*) gibi dile yaklaşmalıyız. Bize ve insana dair bir nükteyi ifadeye yarıyorsa dilimizden hiçbir şeyi çıkarmamalıyız. Osmanlıca bir tarafa, Uygurca ve bütün tarihî lehçelere bu gözle bakılsa Nevai’nin âlemleri kendiliğinden açılır gözlerimizin önünde. Eş anlamlılığın *kafa ile baş aynı değildir* diye Doğu’da ve *eş anlamlı iki kelime arasındaki fark, ateş ile ateş böceği arasındaki fark kadardır* diye Batı’da reddedilmesi, boşuna değildir.

Bu Osmanlı bu Karahanlı dersek kendi özel adlarımızın da çoğunu terk etmemiz gerekir. Osmanlı Türkçesinin bütün çağdaş ve tarihî Türk lehçe ve şiveleriyle karşılaştırıldığında sergileyeceği bütünleyici dağılımın gökkuşağı renginde olacağı unutulmamalıdır. Zira onun içinde “*Devlet adamı bir hadise tahaddüs etmeden tedbir alan kimsedir.*” diyen Nişancızade’den, “*Elin hâlâ kılıç tutuyorsa yenilmiş sayılmazsın!*” diyen Yörük’ten, ölmek üzereykenki hâlini son nefesinde “*Ay doğdu dolundu!*” diye tarif eden hastadan, “*Âkıl ağlar geçen eyyâmı için / Deli bayram geliyor der sevinir*” diyen Halil Edib’e, *Her zilletin bir izzet var içinde* diyen Şeyh Galip’e hatta yeri geldiğinde tek kelimesiyle hayata hükmeden bir köylüye kadar herkesten izler var.

Üniversal olma özelliğini unutmadan bir bütün olarak ele almalıyız dilimizi; çünkü dil, sadece bilimi ve bilgiyi değil ahlak ve sonsuzluk duygusu mayalı yaşama sevincini de aktarır nesillere. Psikologlar bir kişinin intihar fikrinden tek bir kelimeyle vazgeçirebileceğini söylüyor. Hâl böyleyken bugün konuşmalarımızda muhatabımıza göre kelime seçmek durumunda kalırsak hatta daha vahimi bunu kabullenirsek, 3023 veya 4023’ün Türkçe konuşanları bizlere beddua eder; tıpkı bizim bugün Galatasaray Lisesi muallimi Hacı İbrahim’e yahut Tanzimat yıllarındaki lüzumsuz tartışmalara vah edip Karamanoğlu Mehmet Bey’e, Şemsettin Sami’ye dua ettiğimiz gibi.

Sonuç

Çalışmamızın başında dilciğin Doğu ve Batı’daki başlama tarihlerinden söz etmiştik. Belagat bilimi başlangıçta *ma’ani* (semantik) ve *beyan* (stilistik) şeklinde iki kısımdı. Estetik sonradan bilim hâline geldi ve Osmanlı Türkçesi, bu üç disiplinin icaplarını karşılamak için çok elverişli idi. Her halk kendi ikliminin lisanını konuşur derler ama Osmanlı Türkçesi, bütün iklimlerin sesidir. Başkan Kennedy ilk uzay aracı fırlatıldığında “*Tekerleği bulanın bunda katkısı var.*” der. Bugünün Türkçesi için de evvelindeki bu özellik dolayısıyla aynı söz söylenebilir. Ağrı Dağı Konya Ovası’na otursa arzın dibine batar denir, onu Ağrı Dağı yapan altındaki yüzlerde Ağrı’dır. Osmanlı’daki söz konusu gücü de Göktürk’te, Uygur’da ve Karahanlı’da aramak gerekir ki ifadeye yaratıcılık göz kamaştırıcıdır. Üstelik Osmanlı’da üç dilin imkânlarıyla yapılan bu iş, Uygur’da sadece Türkçe ile: *İsig öz* (hayat), *et öz* (vücut), *öz yaş* (ömür), *tüş et öz* (ebedî vücut), *ulug suv* (deniz), *yir suv* (dünya). *Kutadgu Bilig*’de de “*yüzüing açık tut!*” tabiri *sıcak davranmak* anlamındadır. (4219. b.)

Sevgilerle, kabullerle; savaşlarla, reddedişlerle yaşanmış bir hayatın tablosudur Türkçe. Tanzimat’taki Batı tepkisi o yıllarda *filozof* gibi terimlere yüklenen anlamlarla malum. Budist Uygurlar *kam* adını şeytan anlamlı *yek* ile birlikte anıp “*Bu kamag tınlıglarta bilge az biligsizler öküş, Tenrim! Üç erdinike tapıgçı tınlıglar az, yeke içkekke kamka tapıgçı tınlıglar öküş, Tenrim!*” diye yakınıyor *Sekiz Yükmek*’te (Arat vd. 1934: 76). *Kutadgu Bilig*’de de Uygurlara dinî açıdan aynı olumsuz bakış var. (5486. b.) Bütün bu anlaşmazlıklar, yeni girdiğimiz her din ve medeniyete duyduğumuz aşktaki büyüklükten doğmuş! İşte bu sayede Doğu’da ve Batı’da Türk kelimesi Müslüman ile eş anlamlı oluyor. *Kendinden geçmek*, bu olsa gerek. Ama son değişmenin din değil sadece medeniyet değişmesi olduğu unutulmamalı.

Velhasıl manzum sözlüklerde *oğuz* kelimesine *ebleh* anlamı verilse de Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’sinde *Oğuz demek Türk demenin hüsnütabiridir.* (Topkapı Sarayı Bağdat 304, 2. kitap, 367a) diye yücelttiği ve Orhun Abideleri’nde *Türk Oğuz Beyleri* diye hitap edilen Oğuz dedelerimizden yadigar Osmanlı Türkçesinin künhünü 13 Aralık 2014’te *Tarihin Arka Odası* adlı programda İlber Ortaylı şöyle

açıklar: *Osmanlıca öğreteceksen bir kere Türk gramerini öğretirsin. Bana da annem Türk gramerini öğretti. Bunu öğrenemezsen hiçbir şey öğrenemezsin dedi, öğretti. Diğer unsurları bu temel üzerine ilave edersin. Adam "Osmanlıca Grameri" diye kitap yazıyor. Böyle bir dil yok!*

Gerek Şeyh Galip *O benlikler hep vehm ü gümânındır* derkenki ihtimaller gerek Sürûrî'nin *galat'a ve Galata* ihamı gerekse Neşet Ertaş'ın *benim sandım* ifadesindeki derinlik, Osmanlı Türkçesinde sadece yüklemelerin değil diğer anlam örgüsünün de Türkçenin çekim sistemiyle yapıldığını göstermek bakımından İlber Ortaylı'yı haklı kılıyor. Sanki geriye harf meselesi kalıyor ki dilcilikte harf zaten *dil dışı* (extralinguistic) sayılır. Ne günümüzün Arapça dersi tartışmaları ne de yakın geçmişin Osmanlı Türkçesinin zorunlu ya da seçmeli olması çekişmeleri, dilimize bakışımızı etkilememeli. Türkçe bir manzumedir ve hepimiz Osmanlıca diye farklılaştırdığımızı zannettiğimiz Osmanlı Türkçesini kullanıyoruz bugün, tıpkı her ögle yemeğinde II. Abdülhamit'in annesiyle Türkçe konuştuğu gibi.

Kısaltmalar

b.	: beyit
çev.	: Çeviren
DLT	: Divânü Lugâti't-Türk Tercümesi
ETÜ	: Eski Türkçe
KB	: Kutadgu Bilig
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
S	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu

Sonnotlar

1. Buradaki "Eğer biregü hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı tazir ura, iki ağaca bir akça cürüm alına." ifadesi, *Se-Zeban'da Oğuz* adına *ebleh* anlamı verilmesiyle ilgili olmalı. (Baranoğlu, 2011: 248)
2. Her ne kadar çalışmamız Osmanlı Türkçesi üzerine ise de Sümerceyle ortak kelimelerimizin yapıca Sümerceye değil de Türkçeye benzemesi, dilimizin oturduğu temelin koordinatlarını anlamak bakımından önemlidir. Uzayı komşu kapısı gibi anlatan *Kutadgu Bilig* veya tsunamiyi her şeyiyle tarif eden Uygur metinleri olmasa Osmanlı Türkçesinde her kavramın beş on karşılığı olamazdı. Araştırma: *tedkik, tahlil, tahkik, taharrî, tetebbu', ta'mik, istiknâh* vs. Tıpkı Tanpınar'ın Osmanlı varlığını Selçuklu kartalının Anadolu'daki süzülüşüne bağlaması gibi.
3. Millî Edebiyatçıların teklifi olan terkipli, ağdalı Osmanlıca'dan Çalıkuşu romanındaki dile geçiş arzusuyla *Özleştirmecilik* adı altında halkın dilini değiştirme çabalarını karıştırmamız gerekiyor.
4. Bugün *nefsi müdafaa* akuzatif grubunu Farsça terkip gibi telaffuz ederiz. *Gonca-i gül* terkiplerinden *kat'* ile *goncagül* maklub ile *gülgonca*'yı elde ettiğimiz gibi *boy* kelimesinin *kenar* anlamı Oğuzca'da kullanılmadığı hâlde *dere boyu* tamlamasının *Kadıköy* misali eksizi olan *dereboy*'u soyadı olarak maklubunu da yer adı olarak *Boydere* (Aydın) kullanırız.
5. "O Osmanlı ki savaşa her tutuştuğunda dağ gibi yiğitlerimizi almış, ateşe sürülmüş yağ gibi eritmiş, gelinlerin kızların yayla misali göğüslerini çorak toprağa çevirmiştir. Yaylanın yiğitlerini akbabalara yem olsunlar diye çöllerde bir leş olarak bırakıp kaçmıştır. Hey Osmanlı! Vezirler kazaskerler mi seçtin bizim yiğitlerimizden? Servi boylu gelinleri odalık olarak aldın yalnızca. Bütün işlerini de devşirme iç oğlanlarına bıraktın boyların yıkılsın!" (Akyüz Sizgen, 2014: 202)
6. Belâgat kitaplarında başlayan bu tartışma (Mirduhizâde Abdurrahman Süreyya, 1299) yakın geçmişte ve günümüzde de sürüyor. Hıncal Uluç'un *entelektüel* kelimesindeki ilk /l/ sesiyle ilgili tartışmaları köşesinde sürdürdüğü hatırlardadır. Aynı yanlış endişeyle yani kelimenin alındığı Batı dilindeki ses değeriyle yazılıp konuşulması konusunda, Refik Erduran ise "*Olmaz mı*" adlı yazısında *dedektif* kelimesini neden Batı'daki gibi /t/li yazmıyoruz diye üzülüp "*Bu eski yeni kopukluğu derdimize bir de yabancı sözcük kullanma yatkinliğimiz eklenince dil anarşimiz artıyor. El âlemin lisanını da çarpıtıyoruz. Türk Dil Kurumu'nun onayıyla 'pantolon'*

- pantolon, 'detektif' dedektif biçimini alıyor. Özel araştırma görevlisi polise eskisi gibi hafife desek olmaz mı?" diyor. (24 Aralık 2010, *Sabah*)
7. Muradımız siyasileri suçlamak değil durum tespittir ki bu durum onlarla da sınırlı değildir; zira *Türkçe Sözlük* (TDK 1998) üzerine Oğuzhan Durmuş tarafından yapılmış bir çalışmada dilimize toplamda % 23.72 oranında kelime veren yabancı diller arasında Osmanlıca da yer almıştır (Erdem vd. 2015: 289). Hâlbuki Osmanlı Türkçesinde fiil çekimi daima Türkçedir ve alıntı olamaz. Ancak birleşik fiillerin isim kısımlarındaki alıntı kelimelerde (âşık olmak vs.) ya da "En iyi yol, ilimdir." gibi ek fiil alan yapılarda görebiliriz yüklemelerde alıntı kelimeyi. Gerisi hep Türkçedir.
 8. İnternet'ten *Baba, Serçe, Oğul* adıyla indirip hayran seyrettiğimiz İngilizce kısa filmin senaryonun *Nehcü'l-Feradis*'ten alındığını (Eckmann 2004: 288) görmek tarifsiz, tıpkı Oscar Wilde'ın *Gül Bülbül*'ünün *Su Kasidesi*'ne şerh oluşu gibi! 23. 01.2021 tarihli TÜRKSAT BİTİG TÜRK BİLİM SANAL TAYI'nda dünyanın dört bir yanından onca değerli katılımcı, bu güzellikleri konuştukları kadar alfabe ve transkripsiyon meselesine de vakit ayırmak durumunda kaldı.
 9. Hayâsızın Öztürkçesi? / Çağataycadan uydururlar yine. / Bizim Türkçemizle utanmaz, sıkılmaz desek? / Hayır, / Hayâsızda çok daha çıplak / Daha yüzüstü bir şeyler var!
 10. Osmanlıca'dan şiddetle uzak durulması gerektiğini savunanları haklı gösteren gerekçelerden biri de imlâ başta olmak üzere eş yazılılıkla birlikte dil malzemesinin kullanımındaki hoyratlıktır. Hâlbuki bize bugün hoyratlık görünen her tasarrufun kendi zaman ve şartlarında gerekçesi var, tıpkı metinlerde dil yanlışları zannedilen yapıların ağız özelliği oluşu gibi. Orta Türkçe dersinde KB Kahire nüshasını okurken *-lar* ekini niye elifle yazmış dedi bir öğrencim. Ben de hiç eski yazı görmemiş bir köylü kadının ilaç kutusunu kapağına *ŞKR hapı* yazdığını söyleyerek cevapladım onu. Kadın eski yazı bilmiyor ama bin yıllık bir imlâ geleneği oluşmuş ve onu ünlüden kaçmaya zorluyor. Hasan'ı elifle sokağı da sat ile yazmaktan farkı yoktur *ŞKR* yazmanın. Osmanlıca metinler ve özellikle verilen örneklerdeki tutarsızlık konusundaki şikâyetlere gelince bunlar da haklı ama gerekçesi çok önemli: Türkler şifahi millettir ve edipler metni oluştururken kaynağa gitmek yerine hafızalarına güveniyorlar, hatta bazen de vezin tutturmak veya örnek oluşturmak gibi gerekçelerle metin değişikliği bilerek yapıyor. Osmanlı münevveri bir yana Muharrem Ergin bile *Dede Korkut* metnindeki hatalar için şöyle der: *Fakat bizim gözümüzden kaçan yanlışlar, daha çok, metnin hemen hemen ezberimizde olmasından ileri gelmiştir denilebilir.* (Ergin 1994: XVII)
 11. <https://www.youtube.com/watch?v=9BgXAh9FaAA>
 12. 1980'lerde Mehmet Kaplan sonsuzluk duygusu içeren bu özelliği daima "durum kavramı" olarak adlandırır, millet için o an gereken neyse onun yapılması diye tanımlardı. Benzer görüşleri bugün İlber Ortaylı tekrar eder ve bu durumu, tarih yapan bir millet olarak tanımladığı Türklerin son devletinin ebedmüddetlik vesikası sayar ve gözü dışarıda olan gençliği "Beklenen mülteci gruplarından değilsiniz dünyada!" diye uyarır. <https://www.youtube.com/watch?v=kbopLEN8aFc>
 13. Bugün bu dil tartışmaları bitiyor diye sevinirken söz konusu sevinç, toplumsal bir kopuşun işareti olmasın! Boşanma avukatları eşler arasında kavga bittiyse evlilik bitmiştir derler. Dil meselesini çözmek için selamlaşmalarımızı ve veda cümlelerimizi bile ayırıştırırken acaba birbirimizden mi çözüyoruz farkında olmadan! Çünkü kavga, bir çözüm arayışıdır ve küsmek fiili Türkçede *değer vermek* anlamındadır. Kutadgu Bilig'de küşüş, *değerli* demektir.
 14. Yokluğun ve varlığın sırrı ondadır. O hiçtir, yoktur, bekâdır, (onun) adı. (Kaplan, 2014: 760)

Kaynaklar

- AKYÜZ SİZGEN, B. (2014). "Ayla Kutlu'nun İki Romanında Dünya Savaşları" *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, S. 12, Temmuz - Aralık 2014, s. 197-213.
- ARAT, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig I Metin*, TDK Yay., Ankara.
- ARAT, R. R.- BANG W. Gabain -A. (1934). *Türkische Turfan-Texte VI*. Berlin.
- ATALAY, B. (1986). *Divanü Lugatı't-Türk Tercümesi I*, TDK Yay., Ankara.
- BARANOĞLU, Ş. (2011). *Se-Zebân - Şeyh Ahmed-i Antakî*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.
- CİBRAN, H. (2015): *Ermîş*, çev. Ayşe Berktaş, Türkiye İş bankası Yay., İstanbul.
- COŞKUN, V. (2012): "Türkçede Ses-Söz Dizimi İlişkinin İletişime Etkisi", *Ege Bölgesi Dilcileri Sürekli Çalıştayı II*, Adnan Menderes Üniversitesi, 27-28 Nisan.
- ERDEM, M. D. - KARATAŞ, M.- HİRİK, E. (2015): *Yeni Türk Dili*, Maarif Mektepleri Yay., Ankara.

- ERGİN, M. (1994): *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yay., Ankara.
- ERGİN, M. (2007) *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- KAPLAN, F. (2014) “Şeyh Galip’in Aşk Redifli Gazellerinde Aşk Anlayışı”, *I. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 13-14 Ekim.
- KARAAĞAÇ, G. (2009): “Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler”, *Dil Tarih ve İnsan*, Kesit Yay., İstanbul.
- LEWIS, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- MİRDUHİZÂDE ABDURRAHMAN SÜREYYA (1299): *Talikat-ı Belâgat-i Osmaniye*, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul.
- ECKMANN, J. (2004): *Nehcü'l-Feradis*, TDK Yay., Ankara.
- PARLATIR, İ. - ÇETİN, N. (1999). *Genç Kalemler Dergisi*, TDK Yay., Ankara.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1998.
- YAPICI, A. İ. (2022): *Aydın ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Grafiker Yay., Ankara.